

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

ВОРОК ХРИСТИНА БОГДАНІВНА

УДК 821.161.2-3.09Франко І:801.631.5:159.963

ПОЕТИКА СНОВИДІНЬ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі франкознавства ДУ «Інститут Івана Франка НАН України».

Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Легкий Микола Зіновійович,
ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»,
завідувач відділу франкознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Корнійчук Валерій Семенович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри української літератури
імені академіка Михайла Возняка

кандидат філологічних наук
Куца Лариса Петрівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
викладач кафедри філологічних дисциплін
початкової освіти

Захист відбудеться «30» травня 2017 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13 у Львівському національному університеті імені Івана Франка МОН України (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1).

Автореферат розіслано «28» квітня 2017 року

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13
кандидат філологічних наук, доцент

Р. О. Крохмальний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За останні десятиліття у літературознавстві, українському зокрема, виникли потреби комплексного дослідження художнього зображення людини, її біологічного та соціального генезису, психології, анатомії й фізіології, суспільної діяльності, контактів із навколишнім світом, досвіду, світогляду, духового життя тощо. Одним із аспектів антропологічного кола проблем, який донині достатньо не вивчений, є художній онейрос Івана Франка, що виявився вже у його ранній творчості та еволюціонував у її наступні етапи, набуваючи при цьому своєрідного, суто франківського змістового наповнення. У сучасному літературно-теоретичному дискурсі проблема поетики сновидінь дедалі частіше привертає увагу літературознавців, культурологів, філософів. Попри це, в науці донині немає загальної теорії сновидінь, яка би вичерпно пояснила цей важливий і складний феномен людського буття. Кожне покоління науковців, філософів, митців по-своєму обґрунтовує природу сновидіння, його місце і роль у житті людини, своєрідно тлумачить функції сновізії, з'ясовує джерела виникнення, вплив на людську свідомість, взаємозв'язок із іншими психічними процесами і станами. Це й не дивно, адже сновидіння виникає та протікає за своїми законами, які цілковито й докладно з'ясувати досі не вдалося. На окремі аспекти функціонування художнього онейросу та новизни Франкового художнього онейросу звертали увагу Л. Білецький, О. Білецький, Л. Бондар, А. Войтюк, Р. Голод, З. Гузар, Т. Гундорова, І. Денисюк, К. Дронь, В. Дуркалевич, М. Ільницький, Л. Каневська, Б. Кир'янчук, В. Корнійчук, Л. Куца, М. Ласло-Куцюк, М. Лапій, М. Легкий, О. Луцишин, Я. Мельник, М. Мочульський, Т. Пастух, А. Печарський, Р. Піхманець, М. Рудницький, Б. Тихолоз, Н. Тихолоз, М. Ткачук, Н. Тодчук, С. Хороб, М. Челецька (Барабаш), І. Ціхоцький, А. Швець та інші. Незважаючи на це, у франкознавстві немає всебічного дослідження прози, поезії та драматургії письменника під кутом зору поетики сновидінь. На сучасному етапі розвитку українського літературознавства (і франкознавства зокрема) поетика художнього онейросу є особливо актуальною, оскільки аналіз генези, семантики, домінантних образів, функцій, структури, основних мотивів, еволюції зображально-виражальних засобів, розвитку сновізії сценарію в контексті літературних напрямів та стилів, принципів та засобів творення онейричних сюжетів у художній прозі відкриває нові аспекти й перспективи аналізу текстів знаних і малодосліджених авторів. Такий всебічний аналіз поетики й семантики сновидінь у прозі Франка, поєднаний із вивченням його епістолярію, наукових, зокрема літературно-критичних напрацювань та фольклорних матеріалів дасть змогу глибше зрозуміти ідейно-естетичні та світоглядні пошуки митця в контексті розвитку українського та зарубіжного письменства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у відділі франкознавства ДУ «Інститут Івана Франка

НАН України» в межах науково-дослідної теми «Літературна і наукова спадщина українських письменників у європейському контексті (І. Франко, Т. Шевченко, П. Куліш, Н. Кобринська та інші). Франківська енциклопедія» (№ 0112U001636). Тему дисертації затверджено на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 3 від 8 червня 2006 р.).

Метою роботи є комплексне осмислення поетики, символіки, сюжетно-композиційних функцій сновидінь у прозових творах Франка; з'ясування структурно-семантичних, стильових особливостей та функцій художньої онейристики, оприявлення сновізійного часопростору, виявлення засобів та способів зображення сновидінь, опис першорядних ознак та диференціювання снів, марень і галюцинацій.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- узагальнити концептуальні положення сучасних наукових праць про художнє сновидіння;
- дослідити поетику художнього онейросу у Франковій прозі;
- на основі літературно-критичних, фольклористичних праць та епістолярію письменника висвітлити власне Франкове розуміння процесу сну та його ролі у художній творчості;
- з'ясувати джерела сновидінь у художніх творах письменника (власне авторські сновізії, фольклорні й літературні ремінісценції);
- дослідити співвідношення сновізії в конкретному творі з життєвою дійсністю, психологічним станом, світоглядом автора;
- виявити різновиди художніх сновидінь у прозі І. Франка;
- крізь призму художнього онейросу дослідити специфіку психологізму в художніх пошуках Івана Франка-прозаїка;
- визначити структурно-семантичні, стильові, функціональні особливості та зображально-виражальні можливості сновізійного наративу;
- виявити вплив сновидних епізодів на художньо-композиційні особливості твору;
- встановити закономірності побудови онейричного хронотопу в художніх текстах Франка;
- визначити прикметні риси художньої онейристики у прозі письменника.

Об'єктом дослідження є прозові твори І. Франка, в яких оприявлено позасвідомі стани героїв (сновидіння, марення, галюцинації).

Допоміжними матеріалами слугують окремі поезії, драми, теоретико-літературні, літературно-критичні та фольклористичні праці, епістолярій І. Франка.

Предмет дослідження – поетика художнього онейросу в прозі І. Франка.

Дослідження здійснено на основі герменевтичного підходу із залученням феноменологічного, психологічного, біографічного, описового,

інтертекстуального, частково – психоаналізу, міфологічного та структурно-семіотичного **методів**. Для систематизації художніх сновидінь, з'ясування їхніх функцій у структурі певного твору та місця в художній системі письменника використано методи синтезу, узагальнення, зіставлення, а також техніку close reading.

Теоретико-методологічна основа дисертації об'єднала праці вітчизняних та зарубіжних дослідників сновізійної поетики (монографії, дисертації, статті Т. Апінян, Д. Анцибор, В. Баняса, Ж. ле Гоффа, С. Вівчар, З.-В. Дідек, В. Лейбіна, А. Макарова, А. Матусяк, Н. Мочернюк, Д. Нечаєнка, О. Нікітіна, Ю. Охоровича, О. Ситник, Д. Спендель де Варди, І. Страхова, Т. Теперик, О. Ткаченко, С. Хороба, Я. Томковського). Дисертація синтезує здобутки багатьох праць з філософії, психології, психоаналізу, культурології, фольклористики, в яких учені всебічно вивчають сновидіння, а також літературно-критичні, історико-літературні та теоретичні студії з царин життєпису письменника, міфопоетики, символіки, стилістики тексту, естетики, часопросторової та наративної проблематики (І. Франка, К. Абрахама, А. Адлера, М. Арнаудова, А. Вейна, А. Борбелі, Г. Башляра, М. Бахтіна, Р. Голода, З. Гузара, Т. Гундорової, І. Денисюка, К. Дронь, В. Дуркалевич, М. Еліаде, Н. Зборовської, М. Ільницького, Л. Каневської, Н. Копистянської, В. Корнійчука, Л. Куцої, М. Ласло-Куцюк, М. Легкого, М. Моклиці, Є. Нахліка, С. Павличко, Т. Пастуха, А. Печарського, Т. Салиги, Е. Тайлора, Б. Тихолоза, Н. Тихолоз, М. Ткачука, Н. Тодчук, В. Топорова, З. Фройда, Е. Фромма, Р. Чопика, А. Швець, К.-Г. Юнга та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в особливому підході до переосмислення прозового доробку Франка крізь призму поетики художнього онейросу. У дисертації вперше: 1) опрацьовано проблему функціонування сновидінь у житті людини, їхній зв'язок із її турботами, прагненнями, емоціями, враженнями, почуттями на рівні Франкового теоретичного осмислення і практичного їх утілення в художньому доробку; 2) здійснено комплексний аналіз онейризму (сукупності сновізійного матеріалу) в художній творчості письменника з огляду на еволюцію його світогляду та стилю, співвіднесеності в ній традиційних та новітніх підходів; 3) з'ясовано особливості відтворення сновізій, марень та галюцинацій, закономірності появи нових засобів, способів та можливостей зображення сновидінь у художньому тексті Франка; 4) визначено своєрідність еволюції у зображенні художнього онейросу письменника, видозміни творчої манери, функціонування окремих мотивів, образів, символів, тем, схем, деталей самого процесу сну; 5) охарактеризовано індивідуально-авторські (що випливають з життєвого досвіду митця) та запозичені (з інших художніх та фольклорних текстів) онейричні сюжети; 6) створено класифікацію снів за образністю з огляду на художню психологізацію, розкрито генезу сновидінь Франкових персонажів.

Теоретичне та практичне значення. Теоретичні результати й основні положення дисертації можуть бути корисними для вивчення поетики прозового

опису та опрацювання тематики, проблематики й семантики сновидінь у художній літературі. Матеріали та висновки дослідження сприятимуть глибшому пізнанню прозової спадщини Франка, насамперед в аспектах вивчення позасвідомих станів, знадобляться для створення підручників, навчально-методичних посібників, написання курсових, магістерських робіт, стануть у пригоді для читання лекційних курсів, спецкурсів і спецсемініарів з історії української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., франкознавства, теорії літератури (проблеми поетики, психологізму художнього тексту).

Особистий внесок здобувача. Результати дисертаційної роботи, наукові публікації й апробація є повністю особистим здобутком автора.

Апробація результатів дисертації. За темою дисертації виголошено доповіді на Всеукраїнській науковій конференції молодих учених-філологів «Semper tiro» (Львів, 23–24 березня 2006), Всеукраїнській науковій конференції «Літературна герменевтика та рецептивна теорія у сучасному науковому контексті» (Чернівці, 16–17 листопада 2006), Всеукраїнській науковій конференції «Література в системі міждисциплінарних зв'язків» (Львів, 16–17 травня 2007); ІХ Міжнародній конференції молодих учених (Київ, 19–21 червня 2007), ХХVІІ–ХХІХ щорічних франківських конференціях «Гуманітаристика Івана Франка» (Львів, 3 жовтня 2013), «“Чи маю вас ловити, тіні, сіттю слова?”: художній світ Івана Франка» (Львів, 25 жовтня 2014), «Націософія Івана Франка» (Львів, 23 жовтня 2015), ІІ Всеукраїнській молодіжній конференції «Із “плодів молодечої фантазії” (франкознавчий пленер)» (Львів–Нагуєвичі, 29 травня 2014), ХІІІ Всеукраїнській науковій конференції молодих філологів «“VIVAT ACADEMIA”: Українська філологія – історія, теорія, методологія» (Львів, 24 квітня 2015), Всеукраїнській науковій конференції «Йшла не тільки з духом часу, але й перед ним» (Львів–Болехів, 5 червня 2015), науковому семінарі «Перехресні стежки» (Львів, 29 березня 2016), Всеукраїнській науковій конференції «“Благословенний закуток нашого краю”: ІІ-ий франкознавчий пленер. Гуцульщина» (Львів–Криворівня, 4–6 червня 2016), Міжнародному науковому конгресі «Іван Франко: Я єсть пролог...» (до 160-річчя від дня народження) (Львів, 22–24 вересня 2016), ХХVІІІ Науковій сесії Наукового товариства імені Шевченка (Львів, 16–17 березня 2017).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 10 статей (з них – 7 у фахових виданнях і одна в фаховому зарубіжному науковому збірнику).

Структура роботи: вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел (416 позицій). Повний обсяг основного тексту – 197 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, зазначено її зв'язок із науковими програмами й планами установи, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено його теоретико-

методологічні засади, основні методи, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, подано відомості про апробацію результатів.

Перший розділ – «ОНЕЙРИЧНІ СЮЖЕТИ В ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТАХ» – складається з двох підрозділів, у яких висвітлено дискурс наукового осмислення заявленої проблеми; акцентовано на поліаспектності її дослідження в українському й зарубіжному літературознавстві; запропоновано дефініцію основних теоретичних понять: «онейрологія», «онейрична література», «сновидіння», «марення», «галюцинація». Простежено функціонування онейричного сюжету від старозаповітніх часів та античної літератури, висвітлено традицію наукового осмислення порушеної проблеми, формування новітніх поглядів на інтерпретацію художніх снів.

У підрозділі **1.1. «Сон як природний та культурний феномен, його роль у художній літературі»** зазначено, що суть сну та сновидінь як важливого феномена людського життя завжди цікавила дослідників усіх культурних епох. Людина проводить більш ніж третину свого життя у стані сну (одній із найцікавіших і найбільш таємничих форм позасвідомого буття), тим-то від початків свого існування на Землі вона замислювалася над цим загадковим психічним феноменом, сферою розкриття її другого «Я», дещо іншою реальністю свого буття у снах. Отож у сучасному літературознавстві варто вести мову про *онейричну* літературу, сенс якої виявляється або завдяки мотиву, сюжету, образу зі сфери сновидіння чи іншого позасвідомого стану персонажа, або через особливості зумовленої ними композиції. З початком ХХ ст. пов'язуємо прорив у всебічному науковому вивченні сновізій, про що свідчать праці: «Тлумачення сновидінь» (1900) З. Фройда, «Таємниця сну» (1906) Д. Бігелоу, «Сон та міф. Нарис народної психології» (1912) К. Абрахама, «Іконостас» (1912) П. Флоренського, «Театр як сновидіння» (1912) М. Волошина, «Архетип і символ» (1912) К.-Г. Юнга. У 50-х роках ХХ ст. вчені почали проводити різнобічні та детально документовані дослідження процесу сну, котрі тривають і донині. Поступово сформувалася нова галузь психології і психіатрії – онейрологія, яка має сьогодні доволі поважний вік, свою довгу історію, зафіксовану в численних матеріалах – друканих та усних.

У підрозділі **1.2. «Онейрологія в літературознавчому дискурсі. Вектори дослідження снів. Дефініція терміна»** осмислено стан вивчення поетики сновидінь у сучасному літературознавстві, роль та місце сновізій у структурі художнього тексту. Ці проблеми широко опрацьовано в численних працях з філософії, психології та культурології (К. Абрахама, А. Адлера, Г. Башляра, О. Вейна, Ж. ле Гоффа, М. Еліаде, Ю. Лотмана, Х. Кодуелла, Е. Тайлора, П. Флоренського, З. Фройда, Е. Фромма, С. Цвайга, К.-Г. Юнга), а відтак розвинуто в комплексних літературознавчих монографіях А. Макарова, О. Федуніної, Д. Нечаєнка. Франко перший в українському літературознавстві, а шевченкознавстві зокрема, аналізував сновидіння у художніх текстах,

з'ясовував їхню генезу та символічне значення («Темне царство», 1881), закладаючи підвалини літературознавчої онейрології. Після нього про поетику художнього онейросу в українській науці про літературу дослідники активно повели мову в першій половині ХХ ст., коли з'явилися праці «Сни Т. Шевченка (До психології творчості)» (1914) М. Сумцова, «З психології творчості Шевченка» (1916) С. Балея, «Концепція Шевченкової поеми “Сон” і її мистецьке переведення» (1934) С. Смаль-Стоцького, «“Semper tūro” Івана Франка: (Замітки і вражіння)» (1906), «З останніх десятиліть життя Івана Франка: 1896–1916» (1928) та «Одно видіння Івана Франка» (1930) М. Мочульського. У сучасному франкознавстві про поширеність та значущість прийому сну у творчості Франка чи не вперше заговорила Л. Бондар, виступивши 1986 року з доповіддю «Світоглядна й естетична функція міфу у творчості Івана Франка» на Міжнародному симпозиумі «Іван Франко і світова культура» у Львові. У своїй доповіді літературознавиця виокремила ті твори, де поширеним прийомом, який «виводиться з міфологічної поетики», є сновидіння і наголосила на актуальності такого дослідження. Також у дисертації систематизовано та охарактеризовано новітні наукові розвідки з проблем сновидінь у творчості І. Франка (К. Дронь, В. Дуркалевич, Р. Голода, Р. Гром'яка, Д. Ільницького, В. Корнійчука, М. Лапій, М. Ласло-Куцюк, М. Легкого, Я. Мельник, Т. Пастуха, Н. Тихолоз, Н. Тодчук, С. Хороба, А. Швець).

У дослідженні сновізійного матеріалу онейрична лексика потребує конкретного диференціювання. Зосібна, у творчості Франка варто вести мову про сновидіння, марення та галюцинації, що розкривають особливості внутрішнього світу персонажів.

Сновидіння є одним із найпоширеніших засобів зображення позасвідомого у Франковій прозі, що дає можливість авторові досягти максимальної психологічної достовірності та виразності у відтворенні внутрішнього світу своїх героїв. Воно є індивідуальною формою вираження думок, переживань, почуттів та прагнень особистості у відповідних художніх образах. Сон найчастіше стає універсальним засобом зображення підсвідомих процесів людини, її емоційних реакцій, бажань, задумів тощо. У літературних текстах сон – це особлива реальність, інкорпорована в композиційну будову, нарацію, імагологічну систему твору й підпорядкована відтворенню психологічного стану персонажа.

Галюцинації – це порушення та відхилення у психічній та перцептивній діяльності людини, що виявляються передусім у сприйманні об'єктів, які в даний момент не діють на органи чуття, а **марення** – це сукупність утворених різноманітних уявлень, що проявляються внаслідок хвороби, нагромадження певних ідей, суджень і умовиводів, котрі не відповідають реальності, але в яких людині важко зневіритися. Якщо сновидіння властиві кожній людині, то галюцинації та марення характеризують певні психологічні аномалії,

хворобливі феномени, екстремальні ситуації душевного буття. Марення показує діяльність в особливому ірреальному стані. Саме ці стани позасвідомого поруч зі сновидіннями є одними з найпоширеніших засобів психологізму у творчості Івана Франка. У сфері позасвідомої психічної діяльності Франкових персонажів межа між сновидіннями, з одного боку, й мареннями та галюцинаціями, з іншого, буває дуже тонка, майже не помітна.

У другому розділі **«СНОВИДІННЯ В НАУКОВОМУ, ЕПІСТОЛЯРНОМУ, ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ДИСКУРСАХ ІВАНА ФРАНКА»** окреслено поліфункціональність використання сновізії у творчості письменника. Доведено, що до феномену сновидінь Франко звертався часто і плідно.

У підрозділі **2.1. «Сновізії в наукових дослідженнях Івана Франка»** зазначено, що питання позасвідомого, роль несвідомих психічних актів у художній творчості та особливості їхнього функціонування в людському житті, важливість сновидінь як вияву «нижньої свідомості» найповніше і найгрунтовніше опрацьовано у трактаті «Із секретів поетичної творчості» (1898). Проте генеза та логічне продовження розробки цієї проблематики простежується і в інших наукових працях Франка: «Темне царство» (1881), «З остатніх десятиліть ХІХ віку» (1901), «Принципи і безпринципність» (1903), «Старе й нове в сучасній українській літературі» (1904). Ці студії демонструють новий підхід ученого до розуміння сенсу і змісту життя, який полягає в перенесенні уваги від змалювання зовнішніх обставин існування людини до заглиблення у її внутрішній світ, намаганні збагнути широку шкалу духовно-моральних категорій. Це принцип поглибленого психологізму, крізь призму якого письменник повинен зображати соціальні процеси і явища.

Франко добре знався на історії дослідження снів і сновидінь, про що свідчить трактат «Із секретів поетичної творчості» [т. 31, с. 71–73]¹, простежив існування віщих снів у міфах світу крізь призму «Слова о полку Ігоревім» у праці «Смерть Олега і староісландська сага про фатального коня» (1912) [т. 39, с. 77–78]. Сновидіння, на його переконання, є психічним феноменом, а саме виявом нервово-фізіологічної діяльності мозку людини під час сну. Дослідник повністю погоджувався з думкою Дю Преля про те, що в такому стані «мозок функціонує як чистий продукт природи, а не як джерело суб'єктивної, рефлекторної свідомості» [т. 31, с. 73]. Образи, які виникають у снах, – це віддзеркалення об'єктивної реальності, адже в їхній основі лежить активізація тих процесів, які зберігає вища нервова система людини і які з'явилися в ній внаслідок дії предметів і явищ зовнішнього світу на органи чуттів.

У підрозділі **2.2. «Сновидіння у доробку Франка-фольклориста»** простежено, що в багатій фольклорно-етнографічній спадщині Івана Франка

¹ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986. Покликаючись на це видання, в дужках вказуємо том і сторінку.

чимало місця відведено тлумаченню сновидінь. Разом із В. Гнатюком він опублікував записи про сні з народними коментарями в «Етнографічному збірнику» (1895, 1896), там-таки надрукував «Людіві вірування на Підгір'ю» (1898), видав «Галицько-руські народні приповідки» (працював протягом 1901–1910 рр.). Налічуємо більш як 200 Франкових інтерпретацій народних уявлень про стан сну та тлумачень сновидінь. В коментарях дослідника чітко й послідовно пояснено кожне записане сновидіння і виявлено народні уявлення про сновізіїні символи, а також про різноманітні жарти, прокляття, обряди, пов'язані з процесом сну. Ось деякі приклади: «Коли сниться мала дитина, то се значить нещастя, гризоту, слабість», «Як спить, то не їсть, а як встане, то не перестане. Говорять про дармоїда, що знає тільки їсти й спати», «Сон мара, Бог віра. Осторога, щоб не вірити сонним привидам, а покладатися на Божу волю», «Проспав свою злість. Говорять про сердиту людину, що виспавшись, перестала сердитись», «Спить та й дивиться. Говорять про обережного та захланного чоловіка», «Спи, аби-с не встав! Прокляття чоловікові або дитині, що довго вночі не може заснути»². Франко по-різному осмислював теми, сюжети й мотиви з народної творчості, трактуючи їх по-своєму і кладучи окремі фрагменти в основу багатьох творів. Тому не випадково у творах письменника віднаходимо фольклорні інтерпретації сновидінь («Вугляр», «Навернений грішник», «Украдене щастя», «Перехресні стежки», «Терен у нозі» та ін.).

Підрозділ **2.3. «Особливості епістолярного онейризму письменника»**. Молодий Франко часто описував свої сні, зокрема в листах до О. Рошкевич, М. Павлика, сам їх розгадував та тлумачив. Уже в молодечих епістолах (грудень 1878) він намагався зробити висновки про походження онейричних візій, щоправда, не заглиблюючись у вивчення проблематики сну, а лише висловлюючи припущення, які ґрунтувалися на народних уявленнях і на його конкретних спостереженнях. У листі до О. Рошкевич Франко писав про собак, які напали на нього уві сні: «Над раном сніло ми ся, що десь на якійсь улиці обпали мя пси – три менші, білі, кудлаті, гавкають на мене зблизька, а далі напротив один величезний, бронзової масті з чорними і білими пругами, гладкий» [т. 48, с. 159]. І тлумачив сон таким чином: «Збудившись, оповідаю сесь сон Т-кому (мабуть, Терлецькому. – Х. В.), і почали-сьмо жартувати з нього, згадавши, що арештанти звичайно толкують подібні сні в такий спосіб, що великий, строкатий, лютий пес – то прокураторія» [т. 48, с. 160]. Останні такі записи датуються лютим 1879 р. А вже від осені 1907р. (лист до М. Грушевського від початку вересня, в якому є згадка про поезію «Блюдитесь ббса полуденного») ірреальне посідало особливе місце у житті Франка та відлунювалося в листах до О. Франко, В. Доманицького, Ф. Вовка, В. Гнатюка, Я. Парандовського розповідями про страшні сні, сні-галюцинації з мотивами

² Франко І. Галицько-руські народні приповідки / Іван Франко. – Львів : З друкарні Наукового товариства імени Шевченка, 1909. – С. 135–158.

переслідування зловорожими духами; це були сновидіння, що завдавали важких душевних мук та диктували сюжети літературних творів («Сусід», «Із театру італійської війни»).

У підрозділі 2.4. «**“Неприємні зносини з досить природним світом духів”**: **сновізійно-галюцинаторна домінанта психологічного життя на схилі віку**» вказано, що від осені 1907 р. до кінця життя Франко часто бачив містично-релігійні візії й болючі галюцинації, в які твердо вірив. Крім того, поштовхом до виникнення неспокійних снів могла бути постійна тривога про синів, котрі перебували на війні, непевність щодо їхньої долі. Впродовж 1915–1916 рр. він нотував свої хворобливі видіння. У цей час з’явився ряд творів, навіяних сновидіннями та галюцинаціями: «Син Остапа», «Три сестри милосердя» («Із моїх несонних візій»), «Чи віщий сон?», де хвороблива уява письменника малювала моторошні сюрреалістичні картини. На особливу увагу заслуговує «Історія моєї хвороби», у якій опис нічної мандрівки схожий до змалюваного пейзажу у сновидінні Євгенія Рафаловича («Перехресні стежки»), а також у поезії «Над великою рікою».

У третьому розділі «**СНОВИДІННЯ – ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЗМУ**» доведено, що письменник майстерно переходив від зовнішньої характеристики персонажів до глибокого зондажу внутрішнього світу своїх героїв, дошукуючись мотивів їхніх учинків. При цьому важливу роль відігравали сновізії. Психологізм Франка (зокрема й онейричний) проектується передусім у сфери моралі, емоційності, у соціальну площину.

У підрозділі 3.1. «**Сновидіння Франкових героїв з огляду на художню психологізацію. Генеза сновізій**» з’ясовано, що найчастіше сни приходять до Франкових героїв в екстремальні, переламні, загострено-критичні моменти внутрішнього життя, коли персонажі опиняються на межі екзистенційного вибору, психологічного зриву, душевного розпачу, безвиході, моральної кризи, внутрішньої напруги. У творчості письменника виділяємо кілька видів снів, з різною глибиною інтенсивності сновидінь – *сон, який чітко пригадується* (переважна більшість Франкових творів: «Захар Беркут», «Лель і Полель», «Для домашнього огнища», «Герен у нозі», «Перехресні стежки»), такий сон часто навіть виринає в пам’яті посеред дня, викликаючи конкретні переживання; *слабо усвідомлене онейричне видіння* («Гутак», «Як Юра Шикманюк брів Черемош»); *глибокий сон без жодних сновидінь* (письменник лише вказував на сам факт такого сну, як-от сон молодій Параски в «Основах суспільності», персонажів з оповідання «Різуни», сон Гутачки з повісті «Гутак»); *лунальний сон*, який супроводжується мисленням і діями, але водночас не залишає ніяких слідів у пам’яті сновидця («Вугляр»). Для психофізіологічного протікання сновидінь властивою є ситуація екстремуму, що вміщує своєрідний, але водночас змістовний, захований у глибинах свідомості, життєвий ланцюг подій, де розкриваються внутрішні рефлексії, задуми, мрії, бажання, переживання, де сновидця турбують згадки про минуле. Діапазон психічних процесів, душевних

станів, з якими засинає сновидець, у творах Франка надзвичайно широкий. Важливими чинниками, що впливають на сюжет сну, є події, які відбувалися з персонажем у реальності, тобто передумови сновидіння. Іноді досить складно виокремити один мотив, що впливає на походження сновізійної картини, адже підсвідомість персонажа на свій лад трансформує донесені до неї найрізноманітніші враження та емоції від побаченого й пережитого. Інколи до цього багажу додаються відповідні ментальні чинники, обставини, в яких перебуває сновидець, його передчуття, вплив інших людей. Можливі варіанти психологічної генези сновидінь у Франкових творах такі: *страх* (Олімпія Торська, «Основи суспільності»; Ганка, «Ріпник» (2-га редакція); Спориш, «Панталаха»), *передчуття* (Мирослава, «Захар Беркут»; капітан Ангарович, «Для домашнього огнища»), *роздум* (Гринь, «На роботі»), *спогади* (Герман Гольдкремер, «Воа constrictor»; Євгеній Рафалович, «Перехресні стежки»), *враження від пережитого* (Василь Півторак, «Навернений грішник»).

У підрозділі **3.2. «Сновидіння персонажів: спроба класифікації»** здійснено класифікацію сонних візій за характером і ступенем впливу на поведінку, зокрема на вибір життєвого рішення персонажа:

1. **Сни-потрясіння**, якими автор немовби випробовує героя, ставлячи його в межові ситуації, що призводить до глибокого «психологічного конфлікту». Такі сни зумовлюють напругу в сюжеті твору, умотивовують вчинки персонажа у важких життєвих ситуаціях. Часто такі сни спонукають героя до внутрішніх змін.

1.1. *Сни-прозріння* передбачають психологічний злам у душах героїв, відкриття правдивого сенсу життя та змін у їхніх раціональних підходах до сприйняття дійсності (Гринь, «На роботі»; Василь Півторак, «Навернений грішник»; Іван Лінюх, «Без праці»);

1.2. *Сни, що призводять до каяття, катарсису*, виступають кульмінаційним пунктом у зміні внутрішнього буття людини (Герман Гольдкремер, «Воа constrictor»; Ганка, «Ріпник»; Микола Кучеранюк, «Терен у нозі»);

1.3. *Сни, що переслідують персонажів* і є відгомонам їхніх гнітючих денних вражень (Олімпія Торська, «Основи суспільності»; Євгеній Рафалович, «Перехресні стежки»; Спориш, «Панталаха»; оповідач, «Оловець»);

1.4. *Пророчі (профетичні) сни*, які здебільшого супроводжуються численними потрясіннями, інтенсивними переживаннями героїв, тривогою, страхом, передчуттям неминучого (Олеся Батланівна, «Петрії і Добоцуки»; Начко Калинович, «Лель і Полель»; Андрій Темера та Бовдур, «На дні»). Сни у текстах досить часто є засобом передбачення майбутнього за допомогою сновидних знаків, що їх персонажі не завжди розуміють.

2. **Сни-заспокоєння** викликають душевну гармонію, мир, «захищають» психіку, містять елемент психологічної компенсації. Їх можна ще назвати снами-мріями (Мирослава, «Захар Беркут»; Борис Граб, «Не спитавши броду»; Гандзуня, «Мавка»). Після таких сновидінь персонажі пробуджуються з

усмішкою та відчуттям задоволення. Автор характеризує їх за допомогою епітета «золотий».

Відповідно, у цих двох групах домінантною виступає конкретна семантика, яку охарактеризовано та пояснено впливом онейричного видіння на чуттєво-емоційний стан персонажа. Такі сновізії поділено також на дві групи:

– з негативною семантикою: ті, що супроводжуються гнітючими станами й неприємними відчуттями жаху, страху, тривоги, переляку, невдоволення, розпачу, туги, злості, розгубленості, сумніву, відрази та ін. (сюди залічуємо більшість онейричних картин: сні Гриня, «На роботі»; Василя Півторака, «Навернений грішник»; Захара Беркута; патера Гаудентія, «Місія»; Владка, «Лель і Полель»; Євгенія Рафаловича, «Перехресні стежки» тощо). Сновидіння такого характеру домінують у прозі Франка і відповідно впливають на подальші сюжетні лінії, сигналізуючи про небезпеку у житті героїв;

– з позитивною семантикою: ті, що викликають тільки піднесені стани й приємні емоції, а саме радість, захват, ейфорію, замилювання, упевненість, любов, спокій, полегшення, безпеку, довіру тощо (сні Мирослави з повісті «Захар Беркут»; маленької Гандзі з новели «Мавка»; Бориса Граба до розлуки з Густею, «Не спитавши броду»; отця Данила із «Оповідання про каменяра Евлогія»). Таких сновізії у прозових текстах письменника дуже мало.

Варто також зауважити, що Франкові персонажі часто потерпають від безсоння, нерідко і від жахливих видінь, які пригнічують волю, викликають депресію й галюциногенні стани (Олімпія Торська, «Основи суспільності»; Микола Кучеранюк, «Терен у нозі»; Антоній Субота, «Великий шум»; оповідач із новели «Син Остапа» та ін.). Письменник не завжди розкривав зміст і сюжет сновидіння, проте констатував потужний його вплив на психічний та фізичний стан протагоніста, детально фіксував неспокійні, хаотичні, панічні рухи героя, його жести та міміку. Трапляються у Франковій прозі й такі сні, що не запам'ятовуються персонажеві, але залишають тривожні сліди в його пам'яті.

У підрозділі **3.3. «Особливості зображення марень та галюцинацій»** простежено особливості хворобливих станів психіки, які також відіграють важливу роль у розкритті характеру героя, моделюють його сприйняття дійсності та ставлення до навколишнього світу. Марення й галюцинації персонажів характеризують певні психологічні аномалії, хворобливі явища душевного буття. Вони часто викликані зовнішніми спонуками, як-от впливом міцного запаху нафти (Гринь, «На роботі»), надмірним вживанням алкоголю (Василь Півторак, «Навернений грішник»); важкими й тривалими стресовими ситуаціями (Олімпія Торська, «Основи суспільності»; Регіна Твардовська-Стальська, «Перехресні стежки»); перманентними станами незбагненої тривоги, неспокою, хандри (Антоній Субота, «Великий шум»); постійними докорами сумління (Спориш, «Панталаха»; Ганка, «Ріпник»); психічною хворобою (Баран, «Перехресні стежки»). Марення й галюцинації у художніх текстах письменника виведено детально, з усіма подробицями; вони, як і

сновидіння, оголюють прихований «нерв» позасвідомого персонажів, мотивують їхні дальші вчинки, прискорюють розв'язку сюжету.

У четвертому розділі **«ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНА ПРИРОДА СНОВИДІНЬ»** досліджено онтологію онейричних сюжетів у прозі Івана Франка.

Підрозділ **4.1. «Сновидіння у сюжетно-композиційній структурі»**. Розміщення сновізії у творі пов'язане з його конкретним ідейно-художнім змістом. У роботі виокремлено декілька видів сновидінь за місцем розташування в тексті:

– експозиційні (містяться на початку твору й найочевидніше поєднані з його зав'язкою). Вони концентрують у собі основні мотиви, ідеї, проблеми, які письменник розвиватиме й порушуватиме впродовж подальшого розвитку сюжету («Основи суспільності», «Для домашнього огнища» та ін.). Такі сновидіння становлять своєрідну інформаційно-джерельну базу, що готує читача до сприйняття наступних подій. У структурі художнього твору вони виконують функцію попередження про можливі зміни у житті героїв. Це переважно профетичні сновізії;

– кульмінаційні (розташовані приблизно всередині твору), що позначають кульмінаційний момент, відбивають гострі конфлікти й суперечності між персонажами, генерують досить високу емоційну напругу («Петрії і Добошуки», «На роботі», «Перехресні стежки», «Терен у носі» тощо);

– постпозиційні (їх введено наприкінці твору). Як правило, вони найгостріше виявляють авторську думку або підсумовують події («Воа constrictor», «На дні», «Лель і Полель»).

У підрозділі **4.2. «Сновізі́йний часопростір у художній літературі»** увагу зосереджено на осмисленні сновидного хронотопу, якому властиві небуденні, інколи й містичні ознаки, адже в ньому дивовижно змінюються час, місце і навіть зовнішній вигляд героїв твору. Онейричний час і простір мають свої специфічні особливості, які не підпорядковуються законам логіки й тим різняться від звичайного художнього хронотопу. Явища і події, які людина бачить під час сну, узалежнюються не від реальних фізичних законів, відомих науці, а від специфічної внутрішньо-психічної логіки.

У пункті **4.2.1. «Ретроспектива, сучасність, перспектива в онейричному дискурсі Франкової прози»** вказано на те, що у сновидіннях досить часто зміщуються часові і просторові координати, унаслідок чого текст набуває незвичних часових відповідників. Час у сновидінні може суттєво розтягуватися або ж стискатися, він може летіти/тягнутися, бути набути/втраченим, стислим/розтягненим, щасливим/зловісним, організованим/хаотичним тощо. Сновидіння Франкових героїв відзначаються ретроспективним характером, тобто віддзеркалюють їхній життєвий шлях немовби у трьох вимірах: подається передісторія тих чи тих реальних подій, спогадів про них («Основи суспільності»); інколи вони можуть продовжувати

денні події або ж показувати вплив навколишнього середовища на героя («Навернений грішник», «На роботі», «На дні» (в епізоді, де рука Бовдура справді шукала гроші на тілі Андрія)); і врешті-решт, найчастіше – передбачення майбутнього («Петрії і Добошуки», «На дні» – Бовдур бреде кривавою рікою).

Пункт 4.2.2. «Особливості зображення сновидного добового хроносу». Франко завжди звертав увагу читача на час, коли герой бачить сновидіння (ранок, день, вечір, ніч). Здебільшого нічні сні персонажів – глибокі та довгі, а денні та ранкові – переважно поверхневі, миттєві, інколи подібні до марень та фантазій. Сновидіння Франкових героїв мають різний перебіг у часовому вимірі: знаходимо візії, які регулярно «надокучають» персонажам і вдень, і вночі: сні Василя Півторака («Навернений грішник»), Ганки («Ріпник», 2-га ред.); трапляються лише вночі: Миколи Кучеранюка («Терен у носі»), Германа Гольдкремера («Воа constrictor»), пана Суботи («Великий шум»), Рубача із однойменного твору, Мирослави («Захар Беркут»), Мортка («Борислав сміється»), Гриня («На роботі»); є ранішні: Андрія Темери («На дні»), Євгенія Рафаловича («Перехресні стежки»), Олімпії Торської («Основи суспільності»), пані Міхонської («Не спитавши броду») та пообідні сні: капітана Ангаровича («Для домашнього огнища»). Досить часто саме пора доби, коли персонаж бачить сновізію, впливає на рух сюжету; зовнішній час визначає внутрішню екзистенцію персонажа або ж навпаки: індивідуальні переживання уповільнюють чи пришвидшують реальне тривання доби.

У пункті **4.2.3. «Поетика та семантика вертикалі в онейричному хронотопі»** простежено функціонування вертикалі у художній прозі письменника. Вона здебільшого виконує експресивно-емоційну функцію та найповніше демонструє антитези «щастя-нещастя», «радість-тривога». У творах Франка вертикаль «донизу» якраз маркується темними, сірими кольорами, а «догори» – світлими (виняток становить сновізія Захара Беркута). Нерідко письменник змальовує у сновидіннях простір, який змагає до безконечності: **яма, глибина, безодня, далечінь**. Варто відокремити тут мотив зображення темної глибини всередині людини. Реакцію Анелі Ангарович від приголомшливої новини про арешт її спільниці Юлії та викриття будинку розпусти порівняно із рвучким падінням у примарну безодню. З хронотопом безодні пов'язаний образ **руки**, який вириває то з води, то із-під землі, виведений у багатьох творах Франка, зокрема у сновізіях («Злісний Сидір», «Терен у носі», «Ріпник» (2-га ред.), «Перехресні стежки»).

Пункт 4.2.4. «Сновізійна топографія Франкової прози». Ірреальний сновидний простір у творчості Франка багатовимірний і полісемантичний: він охоплює конкретні локальні картини та виміри далечини (горизонталь), височини та глибочини (вертикаль). Типовими онейричними геотопосами у прозі Франка є **ліс** (досить часто густий); **річка, її берег** (може виступати межевою ситуацією двох стихій – **води та землі**), **поле, зелені луки, дорога**. Окремі

периферійні локуси людського простору теж можуть уявлятися чужими й небезпечними, оскільки вони слугують каналами зв'язку з потойбіччям. Франкові сновізійні ліси надзвичайно різноманітні, їм притаманні розмаїті прикмети, часто гротескні, навіть макабричні, оскільки поєднують вони як негативні, так і позитивні конотації. Ліси – ясні/темні, яскраві/гнітючі, веселі/сумні, великі/малі, динамічні/статичні, тихі/голосні, спокійні/тривожні. Вони викликають страх, хвилювання, загрозу, або ж, навпаки, спокій, безпеку, замилювання, таким чином замануючи до себе. Малюнки мутної, швидкоплинної водойми найчастіше прогнозують важливі події, виконують роль доленосних символів, приховують загадки минулого. Такі риси притаманні сновидням Олесі Батланівни («Петрії і Добошуки»), Євгенія Рафаловича («Перехресні стежки»), Бовдура («На дні»), Целіни («Маніпулянтка»). Часто онейричні геотопоси виступають паралеллю до внутрішніх душевних ландшафтів, що відповідає станам тривоги/спокою, радості/суму в ситуації, коли герой самоусвідомлює, коли він переосмислює своє життя або ж зазнає мук сумління. Це простір невідомого та недозволеного, інколи «одивлений», «відчужений» світ.

У пункті **4.2.5. «Роль онейричних елементів у структурі роману Івана Франка “Перехресні стежки”»** досліджено, що досить самостійний та самодостатній сюжет сновидіння Рафаловича легко розпадається на три частини: Євгеній довго йде якимось сірою пустельною місцевістю й доходить до ріки; на річці бачить весільну дарабу, де в молодому впізнає себе; після зникнення дараби із підводної безодні вириває тіло коханої, яке чоловік намагається врятувати. Незважаючи на детально конкретизовані описи, онейричний простір хаотично розсіяний, сновидінню притаманна часова і просторова невизначеність, подорожній водночас прямує кудись, шукає чогось і стоїть на місці, що моделює ситуацію його психодухової кризи.

Пункт **4.2.6. «Інтер'єр у сновізіях»**. Дім, будинок у міфопоетичному світі українців символізують той простір, в якому людина почувається безпечно. Це впорядкований світ, а все, що знаходиться за його межами – чуже, вороже. Топос дому у сновізіях Франкових персонажів маркується як певна цінність, із якою пов'язуються конкретні людські емоції. Сновізійний інтер'єр представлений у повісті «Для домашнього огнища» та романі «Основи суспільності». І капітан Ангарович, і графиня Торська простір дому ідентифікують з поняттями комфортності / некомфортності, затишку / тривоги, безтурботності / заклопотаності, спокою / неспокою.

Висновки. Пропоноване дослідження становить спробу комплексного, поліаспектного, детального аналізу поетики сновидінь у художній прозі Івана Франка.

Основні результати роботи зводяться до таких положень:

1. Творче новаторство та стильові пошуки Івана Франка точно віддзеркалюють традиції світової культури та напрями розвитку європейських

літератур кінця ХІХ – початку ХХ ст. Письменник ішов у ногу з часом, точно й проникливо відчував, сприймав, розумів та оригінально інтерпретував усі найновіші віяння цього періоду, був добре ознайомлений із дослідженнями попередників і сучасників про позасвідомі стани людини, обізнаний зі світовою наукою та літературою. Проблема онейричних видінь цікавила Франка не лише в психологічному, а й у літературознавчому аспекті. Учений оригінально інтерпретував наукові концепції позасвідомого людського буття, в якому важливу роль відігравала сновізія особистості (трактат «Із секретів поетичної творчості»). Водночас саме Франко в українському літературознавстві запровадив методику аналізу художнього твору з огляду на сновізію героя (стаття «Темне царство»).

2. Встановлено, що сновізія поетика характерна для Франкової творчості від самих її початків і має широкий семантичний спектр (сон, дрімота, марення, галюцинації, видіння, сплячка, напівсон, напівбезсоння, безсоння, недосипання). Так, переклад із староруської поезії «Слова про похід Ігоря», що його здійснив 17-річний юнак, містить розділ «Сон Святослава і бесіда з боярами». Ранні твори – «недокінчена поема» «Сон князя», роман «Петрії і Добошуки», оповідання «На роботі», повістка «Навернений грішник» – яскраво оприявнюють Франкові зацікавлення позасвідомими станами людини. Повістка «На дні» репрезентує значну увагу письменника до психічних процесів, що виявляється у змалюванні психологічної мотивації вчинків головних героїв. У його творах спостерігаємо поглиблення психоаналітичності (у порівнянні з «Петріями і Добошуками» (1-ша ред.) в романі «Перехресні стежки» помітні методи досвідченого Франка-психолога). Сон у художньому світі письменника відіграє подвійну роль – формальну (або ж композиційну) та ідейно-пізнавальну.

3. Доведено, що Франко постійно вдосконалював майстерність психологічного зображення сновидінь, збагачував і оновлював свій креативний інструментарій зі сноопису, динамічно реагуючи на ті зміни, що відбувалися в тогочасній літературі.

4. Безкрая письменницька уява розгортається у необмежених можливостях сновидіння, а структурна побудова твору стає вільнішою і розкутішою. Через сон герой має можливість увійти в інший світ – паралельний, альтернативний чи потойбічний. Персонаж перебуває на межі дійсного та вигаданого й сам вирішує, переступити чи не переступити цю межу: він спілкується з містичними нереальними істотами, переноситься у часі й просторі. Сон багатий на метафори й символи, за допомогою яких можна пізнати минуле та передбачити майбутнє.

5. Доведено, що у ранніх творах письменника характерними ознаками сновидінь є: створення ілюзії незвичності, винятковості, нагнітання жаху, орнаментування сюжетних ліній, а в пізніших – зондаж психіки героя, характеротвірна деталь і т. д. Франко по-різному торкався онейричної

тематики: в одних творах – мимохідь, лише згадуючи про стан сну героя, не конкретизуючи деталей, а в інших – серйозно її розробляючи, заглиблюючись в опис психологічного стану персонажа, наголошуючи на його психоемоційній напрузі. Психологічна характеристика сновидінь Франкових героїв неоднозначна і змінюється протягом творчої еволюції письменника. Впродовж усієї творчості письменника сновізії супроводжують персонажів у критичні моменти життя, у вирішальних ситуаціях. Ранній Франко акцентував більшу увагу на сюжеті і змісті сновидіння, на конкретних деталях («Петрії і Довбущуки»), а в його пізніших творах онейричні візії героїв набувають символічного характеру, стають емоційно насиченішими («Перехресні стежки»). Є перехідні твори, які поєднують ці два аспекти («Для домашнього огнища»). Простеживши еволюцію Франкової авторської думки, бачимо чітку зміну особистих позицій, безнастанний творчий пошук в осмисленні позасвідомих станів людини, що сприяє поглибленню психологізму. Структура, семантика, форми, функції, домінантні ознаки сновидінь змінювались на різних етапах Франкової творчості, урізноманітнювались відповідно до його художньо-естетичних пошуків.

Онейричне видіння є важливою структурною одиницею композиції багатьох творів І. Франка; інколи навіть – центральним епізодом, від якого розгортається фабула твору. Сновидіння формує сюжетну лінію твору, так чи так пов'язує її з іншими неонейричними лініями, впливає на його композицію, а іноді – й на жанрову природу. Онейрична топографія з її численними символами, образами, колористикою виступає психомаркером душі сновидця. Письменник майстерно ввів різноманітні геотопоси (ліс, поле, річка) для чіткої передачі душевного стану героя, аналізу його життєвих криз чи пророкування майбутнього.

6. Дослідження підтвердило, що письменник експериментував над персонажами, досліджуючи глибини їхньої психіки, зокрема «нижньої» свідомості, й дійшов тих висновків, на які психологія здобулася у ХХ ст.: сприймаючи зовнішні подразники, сновидець не усвідомлює їх у момент сну в прямому значенні, а перетворює згідно зі змістом сновиддя («На дні», «Перехресні стежки», «В тюремнім шпиталі»). Чимало явищ художньої практики Франка випереджували свій час, а нерідко визначали й певні тенденції для молодших письменників.

7. У Франковій прозі виділяємо конкретні чинники, що впливають на виникнення сновізей персонажів: їхні страхи, передчуття, роздуми, спогади, враження від пережитого. Відповідно онейричні видіння поділяємо за характером і ступенем впливу на поведінку, вибір життєвого рішення персонажа, виокремивши дві групи – сни-потрясіння та сни-заспокоєння.

Сновидіння Франкових героїв поліфункціональні, з різнобічними можливостями у композиції твору. Так, є профетичні сни, сни психологічного конфлікту, сни-спогади (біографічного характеру), сни-сугестії, що інспірують

катарсис, сні-переживання (сні-рефлексії, візії з психотерапевтичною функцією, хворобливі сні).

8. Встановлено, що у Франковій прозі актуалізовано й інші позасвідомі стани особистості – марення та галюцинації. Вони також є одним із ефективних та оперативних засобів для розкриття «усіх тайників» людської особистості, моделювання поведінки, окреслення внутрішнього (психологічного, настроєвого, духового, морального) світу героя.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Ворок Х. Повість Івана Франка «Для домашнього огнища» : онейричний аспект дослідження / Христина Ворок // Питання літературознавства : наук. зб. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 71. – С. 11–19. (0,6 друк. арк.).

2. Ворок Х. Функції сновидінь у романі Івана Франка «Основи суспільності» / Христина Ворок // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : зб. наук. праць. – Рівне : РДГУ, 2007. – Вип. XVII. – С. 82–90. (0,6 друк. арк.).

3. Ворок Х. Поетика художнього онейросу у «суспільно-психологічній студії» Івана Франка «На дні» / Христина Ворок // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : зб. наук. праць. – Рівне : РДГУ, 2008. – Вип. XVIII. – С. 145–155. (0,7 друк. арк.).

4. Ворок Х. Іван Франко – дослідник сновидінь / Христина Ворок // Вісник Львівського університету. Серія філологічна / редкол. : Т. Салига (голов. ред.) [та ін.]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 255–263. (0,6 друк. арк.).

5. Ворок Х. Сюжетно-композиційна функція сновидінь у прозі Івана Франка / Христина Ворок // Українське літературознавство : зб. наук. праць / редкол. : Т. Салига (голов. ред.) [та ін.]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 78. – С. 114–125. (0,75 друк. арк.).

6. Ворок Х. Сон як природний та культурний феномен, його роль у художній літературі / Христина Ворок // Spheres of culture / Maria Curie-Sklodowska University in Lublin, Faculty of Humanities, Brunch of Ukrainian Studies. – Lublin, 2015. – Vol. X. – С. 179–188. (0,6 друк. арк.).

7. Ворок Х. «Вона боїться тих мар пустих, що сплodiла вночі стривожена уява»: стан тривоги персонажа крізь призму онейричних видінь у прозі Івана Франка / Христина Ворок // Вісник Львівського університету. Серія філологічна : Франкознавство : зб. наук. праць / редкол. : Т. Салига (голов. ред.) [та ін.]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. 62. – С. 73–84. (0,85 друк. арк.).

8. Ворок Х. Наративний вимір художнього онейросу у прозі Івана Франка / Христина Ворок // Українське літературознавство : зб. наук. праць /

редкол. : Т. Салига (голов. ред.) [та ін.]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – Вип. 80. – С. 92–100. (0,55 друк. арк.).

Додаткові публікації:

1. Ворок Х. Особливості зображення онейричних візій в українській літературі кінця ХІХ ст. (на матеріалі малої прози Івана Франка та Наталії Кобринської) / Христина Ворок // «Йшла не тільки з духом часу, але й перед ним» : Наталія Кобринська та літературний процес кінця ХІХ–ХХ ст. : до 160-річчя від дня народження Наталії Кобринської; до 90-річчя від часу заснування Союзу Українок Америки : зб. наук. праць / НАН України. Інститут Івана Франка; Всеукр. громад. організація «Союз Українок»; відп. ред. А. Швець. – Львів, 2015. – С. 242–250. (0,7 друк. арк.).

2. Ворок Х. Роль сновізійних елементів у структурі роману Івана Франка «Перехресні стежки» / Христина Ворок // Педагогічна думка. – Львів, 2016. – № 3. – С. 19–24. (0,6 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Ворок Х. Б. Поетика сновидінь у прозі Івана Франка. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України. – Львів, 2017.

У дисертації розкрито сутність Франкового розуміння історії, природи, ролі сновидінь у творчому процесі митців, визначено місце сонних візій у культурологічній концепції ученого. Уперше системно, комплексно та поліаспектно досліджено проблеми поетики сновидінь у прозі І. Франка. Простежено художні особливості сновидінь, марень і галюцинацій у прозових творах письменника. Опрацьовано поділ снів за характером і ступенем впливу на поведінку, вибір життєвого рішення персонажа (сни-потрясіння та сни-заспокоєння), за характером впливу на чуттєво-емоційні стани, проаналізовано сюжетно-композиційну структуру сновидінь, особливості зображення онейричного добового хроносу, охарактеризовано часопросторові властивості, притаманні позасвідомим станам персонажів, при цьому визначено характерні сновізієві топоси (ліс, річка, її берег, поле, зелені луки, дорога), простежено поетику та семантику вертикалі, окреслено низку образів та символів, пов'язаних із формуванням поетики сновидінь.

Ключові слова: сновидіння, марення, галюцинація, позасвідоме, художній психологізм, символ, образ, часопростір, топос, сюжет, композиція.

АННОТАЦИЯ

Ворок К. Б. Поэтика сновидений в прозе Ивана Франко. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины. – Львов, 2017.

В диссертации раскрыт смысл понимания Иваном Франко происхождения, природы и роли сновидений в творческом процессе художников, обозначено место сонных видений в культурологической концепции ученого. Впервые системно, комплексно и полиаспектно исследованы проблемы поэтики сновидений в прозе Ивана Франко. Изучены художественные особенности сновидений, грез и галлюцинаций. Разработано классификацию снов по характеру и степени влияния на поведение, выбор жизненного решения персонажа (сны-потрясения и сны-успокоения), по характеру воздействия на чувственно-эмоциональное состояние, проанализирована сюжетно-композиционная структура сновидения, особенности изображения онейрического суточного хроноса, охарактеризованы временно-пространственные свойства, присущи подсознательным состояниям персонажей, при этом определены характерные сновидческие топосы (лес, река, ее берег, поле, зеленые луга, дорога), изучена поэтика и семантика вертикали, очерчен ряд образов и символов, связанных с формированием поэтики сновидений.

Ключевые слова: сновидение, греза, галлюцинация, бессознательное, художественный психологизм, символ, образ, время-пространство, топос, сюжет, композиция.

SUMMARY

Vorok Kh. B. The Poetics of dream visions in Ivan Franko's prose. – Manuscript.

The thesis submitted for the award of the academic degree of Candidate of Philology, Speciality 10.01.01 – Ukrainian literature. – Ivan Franko National University of Lviv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2017.

The thesis presents Franko's interpretation of the genesis, nature and the role of dream vision in the creative process of the artists. This paper also defines the place of the dream visions in the cultural concept of the scientist. For the first time the problem of dream visions poetics is systematically and comprehensively observed. The artistic features of dream visions, deliriums and hallucinations are traced in Ivan Franko's prose.

Examining historiography of the notion «dream vision», the author of the paper generalizes and summarizes different conceptions of the term within mythology, religion, world and Ukrainian literature. The first chapter presents a theoretical analysis of such notions as «oneirology», «oneiric literature», «dream vision»,

«delirium», «hallucination». It gives a wide range of interpretations the roles of dream visions (in the Old Testament, ancient and modern literature).

The second chapter is focused on the investigation the function of the dream visions in the works of Franko. His fiction, literary and critical works, folklore publications, letters, memoirs of contemporaries are taken into account. The thesis stresses that Franko's interest in folklore with its archetypes, as well as the biblical tradition, worldwide motifs and the author's own dreams become main sources of dream visions and dream stories in artistic heritage of the writer.

In the third chapter dream visions are determined as important means of psychological analysis in Ivan Franko's prose. The author proposes a typology of dream visions, using various criteria, such as genesis, nature and the role of dream vision in the literary texts; their influence on the behavior, life choice of the character (shock-dreams and calm-dreams); their impact on the sensory-emotional state of the literary heroes. A description of dream visions gives the writer an opportunity to reveal the features of his heroes.

The fourth chapter is focused on the functional and aesthetic nature of dream visions. The plot-compositional structure of literary dreams, main features of chronotopos (timespace properties), unconscious character's states are characterized. The predominant dream topos (forest, river, field, green meadows, road) are defined. It is proved that in the early works by Ivan Franko the dream visions create an illusion of exclusivity, they also strengthen an effect of the fear, and give the impression of ornamentation. In the later prose of Franko the dream visions are closely connected with the psyche of the hero, they play the role of the psychological or symbolic details. In the early works Franko focuses his attention on the origin and the content of literary dream visions, their specific details («Petrii and Dovbuschuky»). In the later works dream visions of Franko's heroes become more symbolic and emotionally saturated («Perekhresni stezhky» («The Cross-Paths»)). In some writings Franko combines these two aspects («Dla domashnoho ognyscha»). So the author of the thesis concludes that dream visions of Franko's heroes are multifunctional and quite versatile literary tools.

Poetics and semantics of the vertical axis are highlighted. A wide range of images and symbols associated with the formation of the dream visions is described.

Key words: dream vision, delirium, hallucination, unconscious, art psychologism, symbol, image, time-space, topos, plot, composition.